

оповідань «Відмінностей» побудоване за принципами постмодерністського міметизму, коли опис формально відповідає описуваному предмету. У пам'яті з'являються «Каліграфи» Аполлінера, але й барокові твори, наприклад, сербського письменника З.Орфеліна. Г.Петрович в постмодерністський спосіб продовжує лінію експериментів символістів, які прагнули відтворити світ через звук (звукові картини Верлена) і через картину (поетичний живопис Рембо).

Оповідь у «Відмінностях» наслідує світ, створюючи його літературний відповідник. Література знову повертається до реальності, але відтворює її не «фотографічно» чи «музично», а прагне до синестезії мистецтв у літературоцентричному проекті. Циклізація стає структурним засобом онтологізації тексту, створення цілісного Тексту-Світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Божовић Г.* Читалац на острву приповедања // Књижевност. – 2007. – Бр.4. – С. 68-73;
2. *Илић С.* Невероватни догађаји: слике детињства у причама Горана Петровића // Књижевност. – 2007. – Бр.4. – С. 83-89;
3. *Коваль М.* Реальність у постмодернізмі: творення чи відтворення? // Сервантес і проблеми розвитку європейської прози. Збірник наукових праць. Серія «Проблеми світової літератури». – Вип.1.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2000. – С.178-182;
4. *Павковић В.* Птичица! Осмех! Или прошлост и стварност у исти мах // Књижевност. – 2007. – Бр.4. – С. 92-95;
5. *Паовица М.* Огледало разнзначја // Књижевност. – 2007. – Бр.4. – С. 73-82;
6. *Петровић Г.* Острів та інші видіння / Переклад з серб. – Харків: Фоліо, 2007. – 315 с.;
7. *Руднев В.* Словарь культуры XX века // <http://www.kulichki.com/moskow/CULTURE/RUDNEW/slowar.txt>;
8. *Perišić I.* Kako vetar duva // Sarajevske sveske. – 2006. – Br. 14. – S. 141–157.

Шевченко Г.І. (Київ, Україна)

Читачі М.Некрасова і Т.Шевченка у наукових розвідках академіка О.І.Білецького

На матеріалі творів М.Некрасова і Т.Шевченка розглядаються проблеми читачької рецепції в оцінці академіка О.І.Білецького.

Ключові слова: читач, автор, рецепція.

На матеріалі творчества М.Некрасова и Т.Шевченко рассматриваются проблемы читательской рецепции в оценке академика А.И.Белецкого.

Ключевые слова: читатель, автор, рецепция.

Basing on perceptijn of M.Nekrasov and T.Shevchenko has been the analysys of problems of comparative study revision done by acad.Beletsky.

Key words: reader, author, reception.

Безперечно, історія та теорія літератури, методологія вивчення літератури, порівняльне літературознавство нерозривно пов'язані в Україні з ім'ям та творчістю академіка О.І.Білецького, який належав до того покоління вчених-літературознавців, для яких не існувало заборонених тем та імен в літературі. У полі уваги вченого було вивчення літератури світової, де, поряд із західноєвропейською та східними, особливе місце займали слов'янські, зокрема українська і російська.

Актуальність даного дослідження полягає у ґрунтовному аналізі проблеми читача, як учасника літературного процесу, у колі рецептивному, соціологічному, спроектованому на компаративістику та недостатнім опрацюванням у компаративному плані наукової спадщини О.І. Білецького з історії слов'янських літератур.

Творчість таких відомих письменників України і Росії, як Т.Шевченко, І.Франко, Леся Українка, М.Гоголь, М.Некрасов, О.Пушкін та багато інших, була відображена в історико-літературних дослідженнях О.Білецького. Більша частина з них увійшла до 5-томного "Зібрання праць". Решта – зберігається в архівних фондах (у Центральному державному музеї культури та мистецтва м. Києва та у Відділі рукописів Інституту літератури імені Т.Шевченка). Значними, на наш погляд, є такі праці: "Пушкін і Україна" (1937), «Некрасов і його співбесідники» (1938) "Шевченко и русская культура" (1938), «Братство двух литератур. Украинско-русское литературное единение на протяжении столетий" (1944), "Леся Українка і російська література кінця XIX – поч. XX ст." (1948), "Русские повести Т.Шевченко" (1949), "Шевченко і слов'янство" (1953).

Розглянувши проблему письменника і читача, О.Білецький одним із перших гостро ставить проблему сприйняття художньої літератури читачем як літературознавчу проблему. Формулюючи свою методологію дослідження літератури як певної системи та дослідивши соціальні групи «співбесідників», О.Білецький, як відомо, виділяє 4 групи читачів, а саме: уявлюваний співбесідник, читач-автор, читач-нащадок, читач – палкий прихильник. Як відомо, письменник завжди у своїх творах звертається до вимушеного співрозмовника. Але, чи завжди, приміром, М.Некрасов мав такого співбесідника, створюючи свою поезію? Однозначно – ні. О.І.Білецький звертає нашу увагу на збірку ранніх віршів Некрасова «Мечты и звуки» де досить чітко окреслюється постать читача-автора, читача, що свідомо й несвідомо нібито повторює прочитані вірші Пушкіна, Лермонтова, Баратинського та Бенедиктова. При цьому у свідомості автора є відсутнім певний співбесідник, розмова поета відбувається так би мовити із самим собою. Але чи варто письменникові розраховувати взагалі на якогось читача?

Так, звичайно, бо творче висловлювання є завжди діалог, звернення до далекого читача, нащадка. Як відомо, література є особливою системою соціального комунікування, в якій кожний художній текст має в своїй основі «образ аудиторії», який впливає на реальну аудиторію, тобто сам факт існування художнього твору свідчить про те, що він створений письменником не для власного користування, а для того, щоб його читали. Таким чином, під час дослідження творчості Некрасова, О.І.Білецький прийшов до висновку, що проблема «уявлюваного співбесідника» є історично важливою та актуальною.

Тепер спробуємо розібратися, кого вже у кращих своїх творах мав на увазі Некрасов як читача. Які теми та проблеми було висвітлено в його поезії у різні періоди його діяльності та як впливав Некрасов на своїх читачів, і чи були впливи зі сторони співбесідників на поета?

Звичайно, слід враховувати, що „...читацька маса неоднорідна за своїм складом...” [1, 259] й саме читачі відкривають нам красу твору, створюють ідею, тому, що історія літератури є історією літератури усього народу, а не тільки „дворянства та інтелігенції”. Читач малює героїв твору за своїм образом, в залежності від того класового середовища, в якому він знаходиться. В різні епохи культура набуває тієї

тональності, яку задає певна суспільна група, що рухає культуру вперед. Саме цим підтверджується думка О.Потебні про те, що той самий образ може набувати специфічного змісту в залежності від ситуації та читачького сприйняття.

Як зауважував О.Білецький у своїй науковій розвідці «Некрасов і його співбесідники», починаючи з написання «Современной оды» 1845 року, протягом творчого шляху у Некрасова було три основних типи «співбесідників» [2, 308].

Так хто ж він, співбесідник Некрасова у 40-х-50-х роках? Тургенєв, Боткін, Анненков, Панаєв, Дружинін – естети, що склали «гурток Белінського», які для Некрасова були безперечними авторитетами. На думку О.Білецького, «Ліричні вірші Некрасова 40-50 років своїми мотивами часто нагадують деякі вірші Тургенєва і Огарьова» [2, 310]. Проте, Боткін дорікав Некрасову за „естетичні огріхи” в його творах, за відсутність витонченої форми у вірша. Тургенєв був в захопленні від твору «Еду ли ночью по улице темной», але при цьому обурювався на деякі рядки з «Последних элегий». Але всі ці „огріхи” пояснюються наявністю проблеми „співбесідника” Некрасова. Поет відстоює свою позицію писати не „для світських дам.” У багатьох своїх творах Некрасов, на думку О.Білецького, весь час намагається довести своїм читачам, що він діє правильно з точки зору письменника, який досить довгий час не може зважитися говорити відкрито, „виступаючи під маскою” (п’єси „В неведомой глуши”, „Подражание Лермонтову”, „Родина” тощо, що мають назву „Из Ларры”). Новаторство ж Некрасова полягало не у виборі тем, а у новому підході до тем вживаних. Вагання Некрасова, на думку критиків, означало двоїстість його природи.

Але О.Білецький вважає інакше. Він пише: „Чи не вірніше пояснити ці вагання характером ставлення поета до свого „уявленого співбесідника”? Нерідко, сперечаючись з ним і висловлюючись наперекір його естетичним смакам і суспільним поглядам, поет в інших випадках підкоряється його впливові...” [2, 308]. Але вже у 50-60 рр. поруч з цим співбесідником в уяві Некрасова з’являється інший – критик, учитель, образ, складений із постатей Белінського, Чернишевського, Добролюбова. Як відомо, саме Белінський першим дав негативний відзив на ранню творість Некрасова (збірка віршів «Мечты и звуки»). При цьому, пізніше, Белінський був у захопленні від його віршів, зауважуючи, що талант Некрасова – «справжня сокира».

Та, нарешті, у Некрасова з’являється постать третього співбесідника, в ролі якого виступає вже народ. Образ загадковий, менш реальний, той „далекий невідомий друг”. Враховуючи проблему співбесідника Некрасова, можна простежити, як разом із розширенням аудиторії ставав „поетично міцним” сам поет, зникали його „естетичні огріхи”, його вагання. Тому, що лише читач краще за письменника, автора може осягнути ідею, закладену у творі. Як слушно зазначав О.Потебня: «...сила такого твору не в тому, що розумів під ним автор, а в тому, як він діє на читача, отже у невичерпному змісті» [3, 140].

Іноді письменники розмірковують про своїх читачів, «спілкуються» з ними, тому, що творець (письменник) завжди є водночас і реципієнтом у момент, коли він починає писати. Приміром, Т.Шевченко у своїй творчості, можливо неспівомо, «відводить» місце для присутності внутрішнього читача. Так „Щоденник” Шевченка – вагаливий матеріал для вивчення психології художньої творчості поета. Як відомо, «Журнал» письменника – явище неординарне, що містить часто інтимну, приватну інформацію про автора. Шевченко писав свій „Щоденник” навряд чи з метою подальшого його опублікування, але, можливо, розраховував на якогось певного,

«уявлюваного» співбесідника. О Білецький, зазначає: „Шевченків щоденник – один з небагатьох творів, що розкриває автора то в тяжких роздумах, то в записаних трагічних і огидних подіях життя...” [4, 238]. Але у „Щоденнику” поряд із іншими записами про життя, є записи про враження від книжок. Так, випадково прочитав книжку з естетики польського філософа-ідеаліста Лібельта, Шевченко записує свої враження та заперечення у „Щоденник”, „протиставляючи ідеалістичній системі матеріалістичні погляди на мистецтво” [4, 241]. Та навіть у цьому „інтимному просторі” тексту залишається місце для внутрішнього читача. Очевидно, „Журнал”, «Щоденник» – своєрідне послання майбутньому невідомому читачеві, нащадку. Цим він є унікальним, бо дає змогу глибше зрозуміти естетичну концепцію автора, його певну позицію щодо свого оточення. Бо естетична концепція Шевченка – це концепція сприйняття світу. Розраховуючи на „читача-друга”, Шевченко вводить себе як героя твору у власні оповідання (у функціях спостерігача та оповідача) тому, що творець (письменник) завжди є водночас і реципієнтом у момент, коли він починає писати. При цьому залишається дуже стриманим, бо читач „...повинен здогадатися сам, чому оповідача огортає туга, коли він бачить неозорі поля, засіяні житом і пшеницею» („Музикант”) [4, 171].

Мандрівний художник – образ цілковито автобіографічний. Так повість „Художник” є підтвердженням цьому, бо цей твір, як зауважує О.І.Білецький, – дорогоцінний документ для висновку про культуру і інтелект поета. Минуле Шевченка було багатим на контрасти. Коло його вражень було досить широким. Він особливо ставився до людей і фактів, мав величезний арсенал життєвих вражень від подій, побуту, людей, природи. На думку М.Зерова, «в постаті художника, викупленого кріпака, Шевченко дав трохи самого себе 1838–1840 рр. Елемент автобіографічний взагалі в цій повісті більший, аніж у інших» [5, 184]. Щодо більшості його віршів, то це – цілий психологічний комплекс, де втілено всю людину, все її життя. У своїх творах Шевченко звертається до слави, долі, світу, Бога, що свідчить про прихованого «внутрішнього читача», з яким поет веде діалог, допомагаючи знайти читачеві відповідь на запитання, що є доля, правда, віра.

Письменник світового значення, відмінний від багатьох великих письменників-гуманістів, Шевченко проповідував у своїх творах любов до людини, присвятивши всього себе боротьбі за майбутнє свого народу, боротьбі не абстрактній, а спрямованій проти людиноненависників різних мастей. Люди в його творчості – основа, і для зображення їх він мобілізував усі свої спостереження, знання, досвід.

На наш погляд, метода О. Білецького полягає у тому, що через естетичне, через особистий простір читача та письменника, вчений вдало дослідив творчість багатьох відомих слов'янських поетів та письменників, приділивши при цьому особливу увагу питанню рецепції. «Читацький простір» Шевченка, Лесі Українки, Гоголя, Пушкіна, Некрасова – це звернення до читачів загадкових, уявлених співбесідників, читачів-нащадків, читачів-авторів.

Цілком різні читачі по-різному піддаються впливові «дійсності» окремого тексту, і це достатньо наочний приклад того, як літературний текст трансформує читання у творчий процес, що далекий від простої перцепції написаного. Літературний текст активує наші власні здібності, надаючи нам змогу відтворити світ, представлений у тексті. Продуктом цієї творчої активності є те, що можна було б назвати дійсним виміром тексту. Цей дійсний вимір не є самим текстом, не є уявою читача, він

надходить разом із текстом і уявою.

Некрасов-автор, так само, як і Шевченко-автор, розраховував на читача-друга, який може зрозуміти не тільки текст, але й підтекст твору. Бо творче висловлювання є завжди діалог. Співбесідник автора або живе для поета в сучасності, або живе мріями минулого. Цього співбесідника автор переконує, викриває, заспокоює прямо чи посередньо.

На нашу думку, і Шевченко, і Некрасов усвідомлювали себе провідниками своїх народів, творили свій "автоміф", "автопортрет" згідно з романтичними уявленнями про місце поета у суспільстві.

У сучасному суспільстві інтерес до розгляду проблеми читача поглиблюється, вивченням питання рецепції займаються такі відомі українські літературознавці, як І. Дзюба, М.Ігнатенко, М.Зубрицька, Г. Сивокінь, Г.Соловій та ін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білецький О. Зібрання праць: У 5-ти т. – Т.3. – К., 1965. – С. 259; 2. Білецький О. Зібрання праць: У 5-ти т. – Т.4. – К., 1966. – С. 308; 3. Потєбня А. Из записок по русской грамматике. – М.: Учпедгиз, 1958. – т.І. –С. 140; 4. Білецький О. Зібрання праць: У 5-ти т. – Т.2. – К., 1965. – С. 238; 5. Зеров М. Лекції з історії української літератури. – КІУС. Вид. „Мозаїка”, 1977, – Лекція XXXII. – С. 184.

Шеголь Л.Д. (Київ, Україна)

Автобіографізм творчості Меши Селімовича на прикладі роману «Дервіш і смерть»

Автор статті розкриває значення поняття «автобіографізм»: окреслює межі вживання «автобіографічного досвіду» в творчості видатного сербського романиста-сучасника Меши Селімовича. Розкрито головні наративні стратегії, використані автором.

Ключові слова: роман, наратив, автобіографізм, особистий досвід, самоаналіз, самооцінка.

Автор статьи раскрывает значение понятия «автобиографизм»; очерчивает границы использования «автобиографического опыта» в творчестве выдающегося сербского романиста-современника Мешы Селимович. Раскрыты главные нарративные стратегии, использованные автором.

Ключевые слова: роман, нарратив, автобиографизм, личный опыт, самоанализ, самооценка.

The author of the article exposes the value of concept «autobiografizm»: outlines the scopes of the use of «autobiographic experience» in creation of the prominent Serbian novelist-contemporary Meshy Selimovich. Main narrative strategies, used an author, are exposed.

Key words: novel, narrative, autobiografizm, personal experience, self-examination, self-appraisal.

Типологія феномену автобіографізм – одне з найцікавіших завдань літературознавства. Автобіографізм – досить поширене явище в художній літературі. Зумовлено це тим, що при написанні художнього твору будь-який автор свідомо чи підсвідомо використовує свій власний досвід, вплітаючи його в тло розповіді. Таким чином реалізується метатекстуальність – різновид інтертекстуальності, що